

## ОКРЕМІ ПИТАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ У ПРОВАДЖЕННЯХ ІЗ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

### SOME ISSUES OF MECHANISM OF ENSURING RIGHTS IN PROCEEDINGS ON INTERNATIONAL COOPERATION IN CRIMINAL PROCESS OF UKRAINE

Підгородинська А.В., к.ю.н.,  
доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності  
Національний університет «Одеська юридична академія»

Бойченко І.І., студент I курсу магістратури  
Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено дослідженню актуальних питань, пов'язаних із встановленням і функціонуванням механізму забезпечення прав осіб у самостійних провадженнях із міжнародного співробітництва у кримінальному процесі: під час надання/отримання міжнародної правової допомоги та в екстрадиційному процесі. Зазначений механізм за своїм характером є складною комплексною категорією як в аспекті визначення поняття та з'ясування елементів, так і їх змістовного наповнення, а також питань реалізації. Співробітництво між державами в сфері кримінальної юстиції – важливий напрям у справі боротьби зі злочинністю. Останнє відбувається, зокрема, кримінально-процесуальними засобами, використовуючи встановлені законом способи. Наявність належного законодавчого механізму врегулювання питань щодо процесуального порядку, закріплення засад кримінального провадження, встановлення переліку прав і обов'язків, з урахуванням міжнародних стандартів в аспекті дотримання прав людини, можливість реалізації кримінальних процесуальних функцій судового контролю та прокурорського нагляду, оскарження судових рішень, встановлення заборони обмеження прав людини без належних підстав, заборона застосування катування або жорстокого поводження – запорука ефективного функціонування механізму забезпечення прав осіб у провадженнях із міжнародного співробітництва у кримінальному процесі. Вирішуючи завдання кримінального провадження, покладені відповідно до кримінального процесуального законодавства, необхідно дотримуватися балансу із правами осіб, не допускаючи їх необґрунтованого обмеження.

Механізм забезпечення прав осіб функціонує, зокрема, через систему кримінальних процесуальних гарантій, які можуть бути закріплені на міжнародно-правовому та внутрішньо національному рівні, бути загальними та спеціальними. Зазначене є особливо актуальним у контексті наявної специфіки правовідносин, що виникають, розвивають та припиняються у зв'язку із реалізацією різних процесуальних форм міжнародного співробітництва.

**Ключові слова:** права людини, механізм забезпечення прав, міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні, міжнародна правова допомога, екстрадиція.

The article is devoted to the study of topical issues related to the establishment and functioning of the mechanism for ensuring the rights of individuals in independent proceedings for international cooperation in criminal proceedings: in providing / receiving international legal assistance and in the extradition process. This mechanism by its nature is a complex complex category in terms of defining the concept and clarifying the elements, and their content, as well as implementation issues. Cooperation between states in the field of criminal justice is an important area in the fight against crime. The latter occurs, in particular, by criminal procedure, using the methods established by law. Existence of an appropriate legislative mechanism for settling procedural issues, establishing the principles of criminal proceedings, establishing a list of rights and responsibilities, taking into account international standards in the field of human rights, the possibility of criminal procedural functions of judicial control and prosecutorial oversight, appeals, prohibitions restriction of human rights without proper grounds, prohibition of torture or ill-treatment - a guarantee of the effective functioning of the mechanism for ensuring the rights of individuals in proceedings for international cooperation in criminal proceedings. When solving the tasks of criminal proceedings, assigned in accordance with the criminal procedure legislation, it is necessary to maintain a balance with the rights of persons, not allowing their unjustified restriction.

The mechanism for ensuring the rights of individuals functions, in particular, through a system of criminal procedural guarantees, which can be enshrined in international law and domestic, be general and special. This is especially relevant in the context of the existing specifics of legal relations that arise, develop and terminate in connection with the implementation of various procedural forms of international cooperation.

**Key words:** human rights, mechanism for ensuring rights, international cooperation in criminal proceedings, international legal assistance, extradition.

**Постановка проблеми.** Міжнародна боротьба зі злочинністю детермінує розвиток і вдосконалення законодавчих механізмів врегулювання, зокрема у сфері кримінальної юстиції. Остання безпосередньо пов'язана з виконанням завдань кримінального провадження, передбачених статтею другою Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України): захистом особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороною прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до кримінальної відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Співробітництво між державами – важливе завдання і необхідність у справі боротьби зі злочинністю. У Декларації про принципи міжнародного

права воно визначено як принцип, відповідно до якого держави зобов'язані незалежно від їх політичних, економічних та соціальних систем співпрацювати одна з одною в різних областях міжнародних відносин з метою підтримання міжнародного миру та безпеки та сприянні у міжнародній економічній стабільності та прогресу, загальному добробуті народів та міжнародному співробітництву, вільному від дискримінації, що заснована на такій різниці. З цією метою держави співпрацюють з іншими державами у справі підтримання міжнародного миру та безпеки; у встановленні загальної поваги та дотримання прав людини та основних свобод для всіх та у ліквідації всіх форм расової дискримінації та усіх форм релігійної нетерпимості; держави здійснюють свої міжнародні відносини в економічній, соціальній, культурній, технічних областях відповідно до принципів суверенної рівності та невтручання; держави – члени ООН зобов'язані у співробітництві приймати сумісні та індивідуальні заходи, передбачені Статутом ООН [1].

Ефективність у досягненні поставленої мети суттєвим чином залежить від узгодженості дій держав. Зокрема,

досягнення мети при здійсненні боротьби зі злочинністю включає наявність сформованого та налагодженого механізму забезпечення прав людини. Вказане поняття є складним і дискусійним, потребує встановлення поняття та елементів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання механізму забезпечення прав осіб у цілому досліджується науковцями як у межах загальнотеоретичної юриспруденції, міжнародного права, так і у кримінальній процесуальній науці. Вказаному питанню присвячено праці І. Берестовського, В. Радзівської, А. Романової, В. Назарова, в аспекті реалізації окремих елементів механізму у міжнародному співробітництві під час кримінального провадження – Н. Ахтирської, І. Бойка, В. Зуєва, О. Ляшук, Л. Максимів, О. Татарова та інші.

**Метою статті** є з'ясування поняття, змісту елементів механізму забезпечення прав осіб при реалізації певних форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні, а також питань упровадження їх у кримінальне процесуальне законодавство України.

**Виклад основного матеріалу.** В юридичній науці єдиного розуміння поняття «механізм забезпечення прав людини» немає. «Забезпечувати» може означати: створити надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [2, с. 85]. У науковій літературі використовуються різні термінологічні конструкції, пов'язані з механізмом забезпечення прав (механізм гарантування, механізм захисту, охорони прав тощо). Так, Н. Гончарова, надаючи визначення механізму захисту прав і свобод, розуміє під ним складну систему, в межах якої встановлюється й гарантується забезпечення правового статусу особи, у тому числі й як учасника кримінального провадження. Система включає впорядковану діяльність органів публічної влади, недержавних правозахисних організацій та самостійну реалізацію суб'єктивних прав і свобод, спрямовану на попередження, запобігання та відновлення порушених прав і свобод при дотриманні належного балансу публічних і приватних інтересів [3, с. 7].

Питання структурно-змістовного наповнення також є дискусійним. Так, С. Шило в структурі механізму забезпечення прав людини виділяє: праворегулюючі, правоохоронні механізми; механізми вирішення конфліктів; ідентифікаційні, інформаційні, організаційні, акційні елементи, що з'єднуються для процедурно-правової регламентації поведінки і правового виховання осіб в цілях задоволення законних прав та інтересів людей [4, с. 271]. М. Савенко зазначає, що основу механізму захисту прав і свобод людини становлять правові принципи, норми (юридичні гарантії, а також умови і вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян [5, с. 74]. Указаний механізм включає взаємоналагоджені компоненти, зміст яких становлять у сукупності наступні компоненти (елементами): нормативний (як сукупність ієрархічно складених нормативно-правових актів); інституційний (органи, організації, інституції, установи, уповноважені на здійснення правоохоронної діяльності та правосуддя особи); інструментальний (сукупність правових і не правових засобів та способів, що застосовуються з метою запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина). Механізм включає внутрішньодержавні та міжнародні інститути захисту прав і свобод людини [5].

Отже, механізм забезпечення прав людини є широким поняттям, що включає в себе і реалізацію, і охорону, і захист прав, які становлять його зміст.

У межах зусиль однієї держави досягти його ефективності складно. Це пов'язано, в першу чергу, із комплексним характером механізму забезпечення прав і свобод людини, який повинен містити як нормативну, так і інституційну основи. Наявність законодавчих приписів (кон-

ституційних, міжнародних, поточного чинного законодавства України) встановлюють процесуальний порядок реалізації кримінального провадження у цілому, а також основних процесуальних форм міжнародного співробітництва, засади реалізації, права та обов'язки учасників кожного із проваджень, визначають інші процесуальні гарантії прав і основних свобод на рівні конкретних держав. Інституційна складова механізму пов'язана із необхідністю створення у межах конкретних держав системи органів (інституцій), які здійснюють правозабезпечувальну та правовідновлюючу діяльність. Універсальна система міжнародного визнання та захисту прав і основоположних свобод людини склалася в межах функціонування відповідних міжнародних організацій (ООН, Ради Європи, Ліги арабських держав, Організації ісламського співробітництва, Асоціації держав Південно-Східної Азії, СНД, ОБСЄ, Організації Африканської Єдності, Африканського Союзу) [6, с. 7-9].

Правозахисна діяльність провадиться як державними, так і недержавними громадянськими правозахисними організаціями (наприклад, Українською секцією міжнародної організації прав людини, Державним комітетом України у справах сім'ї та молоді тощо), на внутрішньо національному рівні (через передбачену систему гарантії, створення судів, відповідних правоохоронних органів), так і на міжнародному рівнях: універсальному (Комітет ООН з прав людини, Центр прав людини при ООН, Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців) та регіональних: (Європейський Суд з прав людини тощо). Більшість з міжнародних організацій здійснюють загальний нагляд за станом прав людини у державах, які до них приєдналися, деякі зорієнтовані на безпосереднє реагування тільки на масові чи систематичні порушення прав, найефективнішими, зазначається у літературі, є органи і організації, які мають право прийому і розгляду індивідуальних скарг [7]. Для українських громадян передбачено можливість звернення до чотирьох правозахисних організацій у світі: Комітету з прав людини, Комітету проти катувань, ЄСПЛ і Комітету із свободи асоціацій [7].

Важливим аспектом у питанні забезпечення прав людини, особливо у питаннях міжнародного співробітництва під час кримінального провадження, є встановлення конвенційних механізмів (багатосторонніх міжнародних, регіональних, двосторонніх), якими, зокрема, врегульовано процесуальний порядок реалізації процесуальних форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Слід акцентувати увагу на тому, що для досягнення поставленої мети, держави повинні сумлінно виконувати прийняті за міжнародними договорами зобов'язання. Українським законодавством встановлено, що чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9 Конституції України, ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України», ст. 1 КПК України). Також передбачається, що у разі встановлення чинним міжнародним договором інших правил, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, застосовуються правила міжнародного договору (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України»). Указане положення є гарантією дотримання взятих зобов'язань за міжнародними договорами.

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні в цілому зорієнтовано на виконання завдань кримінального провадження, про це йшлося вище, однак, слід зазначити, що кожна із процесуальних форм міжнародного співробітництва має свої специфічні цілі, суб'єктів, предмет регулювання, процесуальний порядок реалізації. Процесуальними формами міжнародного співробітництва, відповідно до КПК України, є: міжнародна правова допомога при провадженні процесуальних дій; видача особи (екстрадиція); кримінальне провадження у порядку

перейняття; визнання та виконання вироків судів іноземних держав та міжнародних судових установ; передача засуджених осіб.

Виконання завдань кримінального провадження у певних випадках передбачає можливість застосування заходів, які можуть мати правообмежувальний характер (заходи кримінального процесуального примусу). При цьому важливим є дотримання конституційної засади верховенства права. Засада верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ (ст. 8 КПК України), що діє відповідно до положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р., положення якої є частиною національного законодавства України і яких необхідно сумлінно дотримуватись під час здійснення кримінального провадження, що здійснюється визначеними кримінальним процесуальним законодавством суб'єктами у чітко встановленій процесуальній формі.

Отже, сьгодні механізм забезпечення прав людини сформовано, однак він постійно удосконалюється, зокрема і зважаючи на практику міжнародних інституцій (ЄСПЛ).

Сфера міжнародного співробітництва характеризується процесуальними особливостями, однак у різних її процесуальних формах, зважаючи на те, це частина кримінального процесуального провадження, також передбачена можливість застосування кримінального процесуального примусу. Відповідно, має бути і закладено способи недопущення можливості застосування останнього необґрунтовано, з порушенням процесуального порядку, прав і основоположних свобод. Порядок реалізації зазначених форм врегульовано низкою міжнародних договорів, серед яких особливе місце займають договори, укладені в рамках Ради Європи: Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах 1959 р. і додатковий протокол до неї; Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 р. і чотири додаткових протоколи до неї; Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 р.; Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 р. і додатковий протокол до неї; Європейська конвенція про міжнародну чинність кримінальних вироків 1970 р.; Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими особами 1964 р. Окремі аспекти правового регулювання, а також елементи механізму захисту прав містяться у міжнародних договорах з питань боротьби з окремими видами кримінальних правопорушень (наприклад, Універсальні договори з прав людини 2000 р., Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. тощо), у двосторонніх договорах України, предметом регулювання яких, як правило, виступають окремі форми співробітництва (видача осіб (екстрадиція), правова допомога при здійсненні процесуальних дій, передача засуджених осіб тощо), а також договори про правову допомогу (у широкому сенсі) у цивільних, сімейних та кримінальних справах (наприклад, Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р.).

Універсальні договори з прав людини суттєвим чином впливають на дотримання прав людини, вони не встановлюють процедуру провадження, однак встановлюють права і свободи, які необхідно захищати і гарантувати на внутрішньонаціональному рівні. Серед таких міжнародних договорів слід виокремити Загальну декларацію прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р., Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 р. Під час здійснення міжнародного співробітництва у різних процесуальних формах найбільш потребують захисту наступні конвенційні права: право на життя, на свободу та особисту недоторканість; свобода від катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи

покарання; право на рівний захист від якої б то не було дискримінації; право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у разі порушення основних прав людини, наданих їй конституцією або законом; свобода від довільного арешту, затримання або вигнання; справо на справедливий судовий розгляд; право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватись цим притулком; недопустимість покарання без закону тощо. Останні встановлено Загальною декларацією прав людини. Конвенція про захист прав людини і основних свобод є важливим документом у сфері захисту прав людини, оскільки відіграє значну роль у процесі гармонізації стандартів прав і свобод людини в Європі. У літературі зазначається, що встановлення цим міжнародним правовим актом права визначають мінімальні обов'язкові стандарти, що відповідають вимогам сучасного європейського законодавства [8].

Розділом IX КПК України встановлюються загальні засади міжнародного співробітництва, главами 42-46 КПК України – процесуальний порядок реалізації процесуальних форм міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні. Указані положення міжнародних договорів, КПК України деталізуються в Інструкції про порядок здійснення міжнародного співробітництва з питань взаємної правової допомоги, видачі правопорушників (екстрадиції), передачі (перейняття) засуджених осіб, виконання вироків та інших питань міжнародного судового співробітництва у кримінальному провадженні, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 19.08.2019 р. № 2599/5.

При застосуванні всіх без винятку форм міжнародного співробітництва важливо враховувати міжнародно-правові положення, а також встановлювати національні положення щодо підстав для відмови у здійсненні співробітництва за запитом у відповідній формі (наприклад, підстав для відмови у видачі), якщо це може призвести до порушення прав людини, підстав та порядку застосування заходів кримінального процесуального примусу (тимчасового, екстрадиційного арештів в екстрадиційному процесі), встановлювати належну правову процедури, в межах якої є можливість реалізації прав у змагальному процесі. Законність і обґрунтованість застосування кримінального процесуального примусу формується законодавчими положеннями при встановленні підстав і процесуального порядку через систему конкретних заходів.

У провадженні з міжнародної правової допомоги при проведенні процесуальних дій (Глава 43 КПК України) законність проведення певних процесуальних дій та їх порядку визначається, зокрема, дотриманням встановленої процедури щодо порядку складання і направлення міжнародного запиту, відповідності змісту, реквізитів тощо. На території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК України (зокрема і слідчі (розшукові) дії: допити, пред'явлення для впізнання тощо). КПК України передбачає важливу процесуальну гарантію дотримання законності, пов'язану із реалізацією процесуальної функції прокурорського нагляду та судового контролю. Статтею 562 КПК України передбачається, що якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або слідчого судді, суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому КПК України, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає. КПК України встановлює підставу вирішення питання щодо надання такого дозволу – матеріали звернення компетентного органу іноземної держави (запит). Якщо під час звернення за допомогою в іноземній державі необхідно виконати процесуальну дію, для проведення якої в Україні потрібен дозвіл прокурора або слідчого судді, суду, така дія потребує надання

відповідного дозволу прокурором, слідчим суддею, судом у порядку, встановленому КПК України, лише у разі, якщо це передбачено міжнародним договором України або є обов'язковою умовою надання такого виду допомоги за законодавством запитуваної сторони. При цьому строк дії такого дозволу не обмежується, а належно засвідчена копія дозволу долучається до матеріалів запити.

Дотримання зазначених положень є складовою реалізації належної правової процедури. Процесуальній належній правовій процедурі мають відповідати всі процесуальні права, які б мали на меті забезпечення прав людини. Належна правова процедура означає дотримання всіх установлених кримінальним процесуальним законодавством правил при реалізації самостійних видів правової допомоги (так, при врученні документів та рішень необхідно дотримуватись алгоритму, встановленому ст. 547 КПК: здійснення виклику слідчим, прокурором або судом (ст. 547 КПК України передбачено можливість виконання цієї процесуальної дії дипломатичними представництвами або консульськими установами щодо громадян держави, яку вони представляють). У випадку неявки особи за викликом без поважних причин, до неї може бути застосовано привід, у порядку, передбаченому КПК України. Процесуальна дія фіксується у протоколі про вручення особи документів із зазначенням місця і дати їх вручення, підписується особою, якій вручено документ, із викладом її заяв або зауважень. Якщо чинним міжнародним договором України передбачено необхідність складання додаткового підтвердження отримання документів, останнє складається і підписується отримувачем і виконавцем запити.

При здійсненні тимчасової передачі, як виду правової допомоги, особа, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності у цьому кримінальному провадженні, може на запит компетентних органів бути тимчасово передана для давання показань або участі в інших процесуальних діях, якщо її присутність необхідна. Після виконання мети передачі особа має бути повернута до запитуваної держави у строк, погоджений з іноземною державою. Слід зазначити, що приймаючи тимчасово передану особу, запитувана держава повинна забезпечити тримання під вартою на своїй території в період знаходження на ній, не порушуючи основних прав такої особи. У зазначеному випадку компетентні органи запитуваної держави продовжують виконувати рішення, винесені компетентними органами запитуючої держави. Так, рішення компетентного органу іноземної держави про тримання під вартою або про призначення їй покарання у виді позбавлення волі є підставою для тримання під вартою в Україні особи, яка тимчасово передана в Україну. Тимчасово передана особа користується правами відповідно до кримінального процесуального законодавства України, Конвенції 1950 р. Зокрема, вона не може бути піддана катуванню, жорсткому поводженню тощо при здійсненні за її участю процесуальних дій. Тимчасова передача особи здійснюється лише за наявності письмової згоди особи.

Самостійним видом правової допомоги є виклик особи, яка знаходиться за межами України, з метою провадження слідчих чи інших процесуальних дій на території України. КПК України підставою виклику називає запит (доручення) про міжнародну правову допомогу. Слід також зазначити, що нормативно-правовою підставою може бути чинний для співпрацюючих сторін міжнародний договір, а за його відсутності – засада взаємності. До складеного запиту додається повістка про виклик особи, яка повинна містити інформацію відповідно до загальних вимог щодо повісток, якими викликаються учасники кримінального провадження. Дотримання вимог щодо належного інформування особи про її виклик до компетентного органу сприяє реалізації передбачених кримінальним

процесуальним законодавством прав особи, зважаючи на особливості її процесуального статусу, у зв'язку з яким вона викликається. Дотриманню прав викликаної особи сприяє наявність передбачених процесуальних гарантій. Так, викликана особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності, затримана, стосовно неї не може бути обраний запобіжний захід у виді тримання під вартою, до неї не можуть бути застосовані інші заходи забезпечення кримінального провадження чи обмеження її особистої свободи як з приводу кримінального правопорушення, яке є предметом цього кримінального провадження, так і за будь-яке інше кримінальне правопорушення, вчинене до перетинання державного кордону України. Не може бути приведений до виконання вирок, ухвалений до перетину державного кордону України у зв'язку з викликом. Підозрюваний, обвинувачений або засуджений може бути затриманий, стосовно нього може бути застосовано запобіжний захід або приведений до виконання вирок лише за злочин, вказаний у повістці (ч. 2 ст. 566 КПК України). Статтею восьмою Конвенції про взаємну правову допомогу у кримінальних справах встановлено додаткову процесуальну гарантію для викликаних свідків або експертів, які, у випадку нез'явлення до суду, відповідно до повістки, не можуть підлягати ніякому покаранню або запобіжному заходу, якщо вони у подальшому добровільно з'являються на території запитуючої Сторони [9]. Особа, яка у встановленому порядку викликана і знаходиться на території України, є особою, яка на законних підставах знаходиться на території України, їй повинні бути забезпечені основні права і свободи людини, зокрема, право на вільне переміщення. Викликана особа втрачає гарантії вказані вище, якщо не залишить територію України, маючи таку можливість, протягом 15 діб або іншого строку, передбаченого міжнародним договором, від моменту отримання письмового повідомлення органу досудового розслідування, прокуратури або суду про відсутність необхідності у провадженні слідчих чи інших процесуальних дій за їх участю або, виїхавши з неї, знову туди повернулася (ч. 3 ст. 566 КПК України; ст. 12 Європейської конвенції 1959 р.).

Щодо допиту за запитом компетентного органу іноземної держави шляхом проведення аудіо-, відеоконференції в контексті дотримання прав необхідно зазначити наступне. По-перше, законність додатково обґрунтовується необхідністю присутності слідчого судді під час провадження запитуваної слідчої (розшукової) дії, за наявності необхідності (неможливість придбати певних осіб до компетентного органу іноземної держави і для забезпечення безпеки осіб і з інших підстав, визначених слідчим суддею (судом), порядок провадження здійснюється відповідно до законодавства України у тій мірі, в якій такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальноновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основних свобод. Компетентний орган запитуючої сторони повинен забезпечити участь перекладача під час проведення аудіо-, відеоконференції.

Під час здійснення міжнародної правової допомоги у виді розшуку, арешту і конфіскації майна, як правило, обмежується право власності. Адекватними процесуальними гарантіями від свавілля є посередництво слідчого судді і реалізація функції судового контролю. Відповідно до ст. 7 Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005 р. (ратифікована 17.11.2010 р.) кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для уповноваження її судів або інших компетентних органів видавати розпорядження про надання банківських, фінансових або комерційних відомостей або про їх арешт з метою здійснення заходів, передбачених ст.ст. 3,4,5 Конвенції. Також зазначається, що Сторона не повинна ухилитися

від ужиття заходів згідно з положеннями цієї статті на підставі банківської таємниці. Частиною четвертою статті п'ятнадцятої Конвенції передбачено, що в межах міжнародного співробітництва кожна Сторона вживає таких законодавчих чи інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення отримання запитами, які надходять від інших Сторін з метою визначення, виявлення, заблокування або арешту доходів та засобів і знарядь, такого самого пріоритету як пріоритет тих, що здійснюється в рамках внутрішньо національного провадження [10]. У межах міжнародної правової допомоги за запитом компетентного органу іноземної держави можна ставити питання про надання/отримання інформації про банківські рахунки, банківські операції, отримувати можливість здійснювати моніторинг банківських операцій. Як тимчасові заходи ст. 21 Конвенції 2005 р. визначаються заблокування чи накладання арешту з метою запобігання будь-якому використанню, переданню або відчуженню майна, яке пізніше може бути предметом запиту про конфіскацію або яке могло би відповідати вимогам запиту.

Після застосування тимчасових заходів, запитаних відповідно до п.1 ст. 21, запитуюча Сторона без прохання та якнайшвидше надає інформацію Запитуваній стороні про все, що може піддати сумніву ці заходи або змінити їхній обсяг. Запитуюча сторона також невідкладно надає всю додаткову інформацію, яка вимагається запитуваною Стороною та яка є необхідною для застосування й дотримання тимчасових заходів (ст. 22 Конвенції 2005 р.). До припинення будь-якого тимчасового заходу, ужитого згідно ст. 22 Конвенції, запитувана сторона, по можливості, надає запитуючій Стороні можливість обґрунтування необхідності продовження застосування заходу. Процесуальний порядок реалізації вищевказаних заходів здійснюється за законодавством України із дотриманням усіх процесуальних гарантій прав осіб. Гарантією дотримання прав особи при здійсненні міжнародної правової допомоги у виді контрольованої поставки та прикордонного переслідування є, відповідно, прокурорський нагляд, належне дотримання процесуальної форми тощо.

Самостійним видом правової допомоги є створення і діяльність спільних слідчих груп. Її реалізація пов'язана із необхідністю здійснення досудового розслідування обставин кримінального правопорушення, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав. У даному випадку необхідно враховувати дотримання процедури отримання/відправлення запиту, правову підставу для визначення членів слідчої групи (відповідне процесуальне рішення) у контексті надання конкретним слідчим повноважень для провадження слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, винесення передбачених кримінальним процесуальним законодавством процесуальних актів.

Питання дотримання прав особи є надзвичайно актуальним також в екстрадиційному процесі, під час здійснення якого можуть обмежуватися конвенційні права, а тому додатково необхідно гарантувати: право на життя (ст. 2 Конвенції); заборону катування (ст. 3); право на свободу та особисту недоторканість (ст. 5); право на справедливий суд, право на ефективний захід юридичного захисту (ст. 13); заборону дискримінації (ст. 14); свободу пересування (ст. 2 Протоколу № 4 від 16.09.1963 до Конвенції); заборону вислання громадянина (ст. 3 другого протоколу до Конвенції); недопустимість застосування покарання у виді смертної кари (Протокол № 6 від 28.04.1983 р.); право на оскарження у кримінальних справах (ст. 2 Протоколу № 7 від 22.11.1987 р.). На окремі аспекти вважаємо за необхідне звернути увагу. У контексті Конвенції 1950 р. існує зобов'язання держав забезпечувати права людини та основні свободи не у принципі територіального обмеження: дія Конвенції не зводиться лише до території цих держав. Діяння держави, яке призводить до пору-

шення того чи іншого права людини і зумовлює тим самим настання її міжнародної відповідальності, може мати місце де завгодно, в будь-якій точці світу, але з урахуванням такого критерію: що це діяння, яке підпадає під юрисдикцію даної держави (діяння її органу або представника) [11]. Відповідно до ст. 29 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. дія міжнародних договорів держави, обмежується кордонами її території. Однак, оскільки в основі цих угод лежить зобов'язання договірних держав поважати та/або забезпечувати основні права та свободи всіх осіб, які перебувають під їх юрисдикцією, де б останні не перебували, це правило не може бути застосоване до угод у галузі прав людини. Застосування зазначеної норми до правозахисних угод призвело б до того, що громадяни держави, які опинилися за кордоном виключаються з-під юрисдикції цих угод. Так, обов'язок захисту права на життя особи у процедурі екстрадиції покладатися на державу, у якій фактично перебуває особа. Такого висновку зокрема дійшов ЄСПЛ.

Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 р. передбачається, що у видачі особи може бути відмовлено, якщо правопорушення, за яке вимагається видача, карається смертною карою за законодавством Запитуючої держави і якщо законодавство Запитуваної держави не передбачає смертної кари за таке правопорушення і запитуюча сторона не надає гарантії того, що смертний вирок не буде звернений до виконання (ст. 11) [12]. У внутрішньонаціональних законодавствах окремих держав, а також у міжнародних договорах зазначене може виступати підставою для відмови у видачі особи. «Право на життя» як категорія пройшло процес реформування і була розширена Протоколом №6 до Конвенції від 28.04.1983 р. (відповідно до якого смертна кара скасовується, ніхто не може бути засуджений до смертної кари або страчений, окрім як за діяння, вчинені під час війни або при неминучій загрозі війни), а потім Протоколом №13 від 05.05.2002 р., яким смертну кару скасовано у цілому (однак він ратифікований не усіма державами Європи).

3 позицій ЄСПЛ смертна кара розглядається як неприйнятне покарання, яке надалі вже не може дозволятися статтею 2 Конвенції 1950 р., крім того, воно пов'язане із ставільним позбавленням життя (справа «Оджалан проти Туреччини») [13]. У випадку, коли існують достатні підстави вважати, що особа у разі екстрадиції може бути засуджена до смертної кари у приймаючій країні, ст. 2 передбачає зобов'язання не видавати особу (справа «Багадар проти Нідерландів», «Ісмаїлі проти Німеччини»). Міжнародні договори і національні закони передбачають можливість видачі особи, якій загрожує смертна кара, лише після отримання достатніх гарантій про незастосування даного виду покарання [13, с. 181]. При цьому «достатність» тлумачиться на власний розсуд конкретними державами, які самостійно вирішують, у яких випадках гарантії «достатньо», а в яких – ні. У літературі виокремлюються певні критерії прийнятності незастосування смертної кари: вони повинні виходити від офіційного органу, у компетенції якого перебуває рішення відповідного питання; вони не повинні містити застережень, які ставили б їх виконання у залежність від будь-яких умов, і повинні оцінюватися поряд із урахуванням загальної ситуації у Запитуючій державі, наявності на території цієї держави міжнародних правозахисних організацій; існування між Запитуваною і запитуючою державами двосторонніх міжнародних договорів про правову взаємодопомогу; зовнішньополітичною репутацією держави [14, с. 183].

Держави при вирішенні питання про видачу (виставлення) особи мають оцінювати реальні ризики, що особа зазнає поведінки, передбаченого ст. 3 Конвенції. Необхідно розглядати передбачувані наслідки видачі, беручи до уваги загальну ситуацію у цій країні та особисті обставини заявника (справа «Вільвараджа та інші проти

Сполученого Королівства), «Чагал проти Сполученого Королівства», «Муслім проти Туреччини», «Аль-Моаяд проти Німеччини», «Сааді проти Австралії», «Кабулов проти України»). Крім того, окремої уваги у контексті загальної ситуації у державі, що запитує видачу, потребує питання щодо застосування катувань, жорстокого та нелюдського поводження, а також на надання гарантій їх незастосування. Так, у справі «Байсаков проти України» встановлено, що гарантії надані владою Казахстану були неналежними і що буде складно проконтролювати їх дотримання владою Казахстану, зважаючи на відсутність ефективного механізму запобігання катувань [14].

Окрім вищевикладених аспектів, в екстрадиційному провадженні у контексті гарантування прав, необхідно звернути увагу обґрунтованість застосування специфічних заходів кримінального процесуального примусу: затримання (у контексті підстав), тимчасовий та екстра-

диційний арешти, на різницю у строках їх застосування, а також на недопущення випадків повторних арештів.

**Висновки.** Механізм забезпечення прав осіб при реалізації форм міжнародного співробітництва включає необхідність створення умов для їх реалізації (нормативно-правового, організаційно-інституційного характеру тощо), встановлення і дотримання переліку прав, зокрема, за міжнародними зобов'язаннями; охорону передбачених кримінальним процесуальним законодавством прав і свобод від будь-яких порушень, зокрема й через встановлення системи кримінальних процесуальних гарантій (засад кримінального провадження, реалізацію кримінальних процесуальних функцій тощо), наявність інститутів і інституцій, діяльність яких спрямована на недопущення порушень або відновлення прав у випадку порушень прав; підвищення рівня обізнаності осіб, які задіяні у правозастосовній діяльності в аспекті прав людини.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються відносин і співробітництва між державами, відповідно до Статуту ООН від 13.12.1957 р. URL : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_569#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_569#Text)
2. Чуйко З. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. № 8, 2006, с. 81-89
3. Гончарова Н. Механизм защиты прав и свобод человека и гражданина в субъектах РФ. Автореф. дис. ...канд.юрид.наук. Белгород, 2011. 23 с.
4. Шило С. Механізм захисту прав і свобод людини і громадянина як гарантія забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів внутрішніх справ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 22. Частина 1. Том 2, 2013. С. 269-273.
5. Савенко М. Конституційний Суд і омбудсмен у державному механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина. *Вісник Конституційного Суду України*. 2000, №1. С. 68-83
6. Шумило І. Міжнародна система захисту прав людини: навчальний посібник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. ФОР Голембовська О.О. 2018. 168 с.
7. Мандриченко Л. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів із захисту прав людини. URL : <http://pl.dsns.gov.ua/ua/Tizden-prava/17041.html/>
8. Райнер А. Значение Конвенции о защите прав человека и основных свобод и методические аспекты ее изучения в системе юридического образования. URL: <http://www.echr.-base.ru/rainer.jsp>
9. Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. URL:[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_036#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_036#Text)
10. Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та прог фінансування тероризму від 16.05.2005 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994\\_948#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text)
11. Бойко І. Застосування кримінально-процесуального примусу в екстрадиційному процесі. Дис. ...канд.юрид.наук. Одеса, 2019. 238 с.
12. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13.12. 1957 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_033#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033#Text)
13. Рішення Палати у справі «Оджалан проти Туреччини» від 12.03.2003 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO2262>
14. Нестеренко С. Захист права на життя в екстрадиційній процедурі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 2, 2011. С. 181-184
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Байсаков проти України» від 18.02.2010 р. URL : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974\\_545#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_545#Text)